

Сторінки майбутньої книги

Микола Степаненко

ОЛЕСЬ ГОНЧАР І ВІТАЛІЙ КОРОТИЧ: “...ВІД ПОХВАЛИ ДО ХУЛИ...”

*Професіє! О дай мені слова,
Дай силу – втішити, пізнати, розділити.*
Віталій Коротич

*Бостон не я знайшов. Він знайшов мене сам. І я подумав:
Господи, хоч би колись Україна нагадала мені,
що я їй потрібен. Ніколи.*
Віталій Коротич

*...Ну що ж, крізь суєтні суєти,
Крізь Бостон, Жмеринку й Париж
Нарешті ти продерся й зрши
Себе таким смішним, як є ти.*
Віталій Коротич

З-поміж шістдесятників, яких Олесь Гончар часто згадує на сторінках щоденників (див.: [3]¹), що слугують основним джерелом пропонованого читачеві дослідження, і Віталій Коротич. До нього ставлення особливе: з позитивного, доброзичливого воно переросло в гостро критичне, навіть різко негативне. “З роками з Віталієм відбулися метаморфози, – пише в книзі споминів “Я по-вен любові...” Валентина Данилівна Гончар, – від похвали до хули...” [2, с. 105]. Якщо інші шістдесятники постають у світлих і темних тонах якось почергово, то цей поет у насамкінець оцінці Гончара – людина, у якої немає нічого українського, для котрої найважливіше в цьому житті – тепле й вигідне місце під сонцем будь-де, але не на рідній землі, особливо після того, як її безжалюно вразив чорнобильський атом. Отож, серце Гончара зовсім охолело до Коротича.

Неприятнь ця не однобічна, а взаємна: Віталій Олексійович також звинувачує Олесь Терентійовича в багатьох гріхах: не захищав письменників, яких переслідувала й ув’язнювала тоталітарна система, був радянським націоналістом, членом ЦК КПРС, не відмовлявся від високих посад (секретар правління Спілки письменників СРСР, голова Спілки письменників України, голова Українського Республіканського Комітету захисту Миру, член Всесвітньої Ради Миру), приймав найвищі нагороди (Державні премії Союзу РСР, Державні премії Української РСР, Ленінську премію), звання (академік АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці) від влади, яку ненавидів до скреготу зубовного і якій, як не парадоксально, був відданий до кінця². Коли Україна здобула незалежність, і можна було друкувати все заборонене, антирадянське, у письменницькому

¹ Надалі використовуватимемо лише дату запису.

² У газеті “Бульвар” Віталій Коротич подає такі “компромати” на Олесь Гончара:

“Пам’ятаю, як 40 років тому Петро Шелест запросив групу письменників, і О. Гончара та мене також, до себе на дачу пообідати. Він запізнився, а коли прибув, то вибачився, повідомивши, що цілісеньку ніч контролював прохід нашої техніки через Карпати до Чехословаччини, де придушувався контрреволюційний заколот. Усе це було сказано з позиції впевненої в собі сили, яка знає, що вона може чинити як завгодно. Ніхто з нас не вийшов із-за столу і не швирував у нього казенні виделки й ложки. До того ж, незабаром Гончар через газету з докором картав празьких письменників, що він кров проливав, звільняючи їхню Злату Прагу, а вони, невдячні...” [1, 2008, № 20];

“Критики написали чимало нісенітниць про Олесь Терентійовича Гончара як утілення поетичної української душі...”

Перечитайте, якщо вистачить терпіння, ті самі “Прапороносці” чи “Собор” – нудні багатослівні політичні трактати, написані на потребу дня...

У передпокої в Олесь Гончара блищав ... великий стелаж, заставлений різномовними перевиданнями книг Олесь. Побачивши це вперше, ще тоді, у молодості, я подумав, як же можна відвести стільки місця книгам, яких він не читає – ну склади їх де-небудь у гаражі на дачі... Але я ніколи не бачив Гончара, обкладеного чужими книгами, та й своїх, по-моєму, не перечитував...” [1, 1998, № 42];

“Той же Олесь Гончар писав вірнопіддані повісті високим романтичним стилем, паплюжив усіх ворогів системи й інших націоналістів, зрадив свого вчителя – Юрія Яновського, засудивши його під час всенародного шмагання” [1, 1998, № 47].

портфелі Гончара, саркастично заявляє Коротич, лежали не бунтарські рукописи, не націоналістичні дослідження, не потайні романи, які чекали більшовицького краху, а, мовлячи образно, дірки від бублика [1, 2008, № 20]. До речі, цей докір кинуто не лише Олесеві Терентійовичу, а й іншим митцям, які нібито “виштовхнули” поета Коротича, що “в письменництво ... прийшов із медицини” [там само], з України. У кожного, кажуть у нас у народі, своя правда. Своя вона, як бачимо, і в Гончара, і в Коротича.

Дорікання, образи, звинувачення були пізніше. А в 60-х, 70-х рр. письменники Олесь Гончар і Віталій Коротич творчо співпрацювали, приятелювали, навіть дружили сім'ями. “Були у Віталія [Коротича] на новосіллі, – занотовано в щоденнику 14 жовтня 1968 року. – Слухали “Иже херувими” Бортнянського у виконанні капели Китастого. Грандіозно. Не поступається Бетховену. Тільки що ближче нашій душі”. “Були в нас із нагоди іменин Бажани, Драчі, Загребельні, Коротичі, Мушкетик, Дмитерко... – читаємо запис від 3 квітня 1980 року. – Багато й розумно говорилося”. Гончар відносить Коротича до тих поетів, які гідно представляють українську літературу, у яких велике майбутнє. Він для Олесь Терентійовича, як і Борис Олійник, Дмитро Павличко, Іван Драч, Роман Лубківський, однодумець, якому сповна можна довіритись і на якого можна покластися, істинний патріот, бо співає про “української словесності державу” [10 січня 1988 року]. Відомо, що Олесь Терентійович сприяв, аби автор публікації “Вірші лікаря Коротича”, уміщеної в “Літературній Україні” (5 травня 1961 року), збірок “Золоті руки” (1961), “Запах неба” (1962) став членом Спілки письменників України, а згодом рекомендував його на посаду головного редактора журналів “Ранок”, “Всесвіт”, секретаря правління Спілки письменників України. Так само ясно падають на Коротича, зауважує у своєму дослідженні “Ніч без Олесь Гончара” Віталій Коваль, “за тими ж рекомендаціями найрізноманітніші премії: Київська обласна премія ім. О. Бойченка – 1967, Респ. комсомольська премія ім. М. Островського – 1972, Респ. премія ім. П. Тичини “Чуття єдиної родини” – 1978, Державна премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка – 1981, премія СП СРСР ім. Б. Польового – 1983, премія ім. Юліуса Фучіка – 1985, Державна премія СРСР – 1985...”

До цього б ще можна додати премії товариств, журналів, газет, численні ордени й медалі, щорічні видання і перевидання, переклади в багатьох країнах, обрання депутатом Верховної Ради УРСР (а потім і СРСР

від “рідного” Харкова), суцільні кругосвітні (в застійні часи!) подорожі по планеті, представництво в ООН і т. ін.” [5, с. 123].

Гончара цікавили не тільки поезія Коротича, а й літературознавчі праці, як засвідчує щоденниковий запис від 14 березня 1973 року:

“У статті Коротича наводяться такі рядки поета (Вільного), якими він викриває буржуазний світ:

*...вчинив би люту я розправу
над тими, хто смакує каву”.*

Для Віталія Коротича Олесь Гончар – по-радика, учитель, талановитий прозаїк. Варто зіслатися на публікацію в газеті “Правда України” (1968) як на важливе письмове підтвердження факту глибокої пошани молодого поета-шістдесятника до визнаного письменника і громадського діяча: “Трудно назвати в українській літературі писателя, чей авторитет столь же велик и непререкаем при обсуждении самых разных проблем и в разных аудиториях. Я рад учиться у Гончара. Счастлив видеть, как он принимает в себя эпоху и стоит лицом к лицу со временем, не отводя взгляда. У него впереди еще много ... книг. Я жду их, потому что очень в них верю. И – не только я...” [8].

Коли одна з них – “Твоя зоря” – вийшла, Віталій Олексійович надіслав Олесеві Терентійовичу змістовного й дуже теплого листа, якого згодом адресат передав Віталієві Ковалю, зауваживши, що викладені в ньому думки чимось допоможуть йому як дослідникові працювати над наступною книжкою:

*“Дорогий Олесею Терентійовичу,
оце я щойно відклав “Твою зорю” і подумав, на якому папері ... напишу Вам те, що хочеться написати, перекинув стоси своїх записів та конвертів і раптом один з такою зворотною адресою: Перехрестя Південної Річкової дороги та Експресвею Кеннеді. Самі хайвеї... На ньому й пишу.*

Ви написали дуже велику книгу – ностальгічну і таку щемну, яку можна писати стоячи обличчям до прозорого-прозорого світу, де все Вам видно. Все видно усім. Це дуже чесна книга – така щира і така болісно розверзнута; книга справді таки ностальгічна – світ прозирається на всі боки, надзвичайно пильно – назад теж.

Це дуже добре, що в романі паралельно до людського світу весь час діє світ бджіл, і – ще одним колом – відчувається присутність незборимого пташиного світу – стільки отих крил, і водночас мука людини, яка й полетіти сама не може, нуртуючись собою в неперелітному світі. До чого ж точні – я

не читав таких – епізоди усупільнення-розкуркулєння, баби-амазонки, зловісний Мина Омелькович і знову бджоли...

Все зроблено точно. І сцени в повітрі й земні сцени.

Я чомусь згадав, читаючи Ваш початок, як летів рік тому наднадійно в канадському літаку – це була делегація, й сиділи ми з Осначем поруч, про щось балакали, а ще була поруч співачка з опери Стеф'юк. А перед нами летіли зосереджені франкоканадці з Квебеку – актори й актриси, вже не молоді такі, мого десь віку (й не старі зовсім). Вони почули, що ми приїжджі, й говорили-говорили щось про втрачену Європу, частували дешевим червоним вином, співали навіть, казали про літаки, якими цей світ спрощено й скорочено, і все пропаде в ньому. В мене були з собою корали; поїхав я несподівано якимсь і перед від'їздом ... й купив кілька разків тих коралів старих, на шнурках, а одні ще й з дукачем – штампованою іконкою. Мені чомусь схотілося перебити всі ці балачки про крах усього, я взяв та й подарував корали ті з дукачем якійсь артистці – ... веселій такій, не дуже милий, та знаменитій, як виглядало.

Ви знаєте, щось тим людям так защемило і так їм перевернулося щось, що аж мої делегаційні сусіди здивувалися, що це так помітно було. І франкоканадці ті роздивлялися корали й іконку штамповану, й мало не плакали, й казали щось про Мадонну...

Власне “Ма-донна”, “моя жінка”, моя – в розумінні, як матір, як спільне джерело життя й спільна захисниця...

До чого ж Ви точно пишете. І до чого це багатозарова проза – з поверненнями до себе самого, як до того Вашого землячка, – в яблуку, що торохтить, коли потрусити над вухом. Це Ви згадали. Я пишу зараз, бо це – цільний шмат душі й цільна проза... Яка ж книга! Дякую Вам!

Якщо Вас побачу, то скажу, коли хочете, про якісь дрібнички-подробиці, які можна виправити в книзі, але це такий дріб'язок, мухи, канцелярищина – по словах, не подробности – можна правити, можна – ні.

Головне ж, що давно мене так не перевертало всього українською прозою – не пам'ятаю й коли. Точніше – пам'ятаю, і минулого разу це теж були Ви.

Ваш ВІТАЛІЙ.

Уклін добрій, красивій, мудрій Валі, Валентині Данилівні – від Зіни й від мене – Вам обом!

18.05.80” (цит. за: [5, с. 120–121]).

Це послання приємно схвилювало Олєся Гончара. 22 січня 1980 року в щоденнику він записав таке: “Далі надходять добрі відгуки про роман. В. Коротич листа надіслав: «Ви написали велику книгу. Аж так!»”.

Діставши листа від свого австралійського знайомого з Ньюпорта, у якому йдеться про “Твою зорю”, Коротич передає його Гончарові. Той переносить до своїх щоденників думку незнайомця, яка його найбільше вразила: “У наших газетах уже є уривки з роману Олєся Гончара, а Ви й не згадуєте про його появу. Може, маєте зайвий примірник, то пришліть мені, цікаво прочитати увесь. Уривки досить сміливі й несподівані своїм правдивим змістом. Це після “Марусі Чурай” нова несподіванка” [28 квітня 1981 року].

Як свідчить дружина Олєся Терентійовича Валентина Данилівна, Коротич майже ніколи не забував привітати з днем народження, зі святами Олєся Терентійовича, надсилаючи листівки, у яких клявся їм у щирій любові, безмежній повазі до родини Гончарів. Ось деякі з них:

“Дорогі наші Олєсю Терентійовичу й Валю, на новий рік – щастя, радості й сили бажають вам завжди ваші Зіна та Віталій Коротичі”;

“Дорогі наші Олєсю Терентійовичу й Валю, ми дуже вас любимо – хай буде з вами щастя – на цілий рік!

І хай омине нас перспектива зображення на цій листівці (Л. І. Соломатин (1837–1883: Питейный дом. Холст, масло. 30×35,5. Государственная Третьяковская галерея. – М. С.) – хоч пити за вас ми ладні постійно.

Ваші Зіна, Віталій”;

“Дорогі наші Валю та Олєсю Терентійовичу, ми вас ніжно любимо і збираємося любити протягом 78 року; всі багатства мальованих і справжніх базарів складаємо вам до ніг, а разом з ними – хоч якийсь скарбик, коли він лишився у нас, нерозділений з вами.

Отже – веселих свят бажають цілком ваші Зіна й Віталій Коротичі”;

“Милі Олєсю Терентійовичу і Валю, з початком квітня мандрую – було в Англії вже чимало цікавих виступів, зустрічей і всякого. Вчора запросив мене на обід лорд Сноу – надзвичайно милий чоловік і може, найсолідніший з сучасних британських прозаїків. Коли ми з ним обмінювались новинами (а Сноу чимало знає про все – втім надзвичайно цікаво говорив про Шевченка, – я подарував лордові англо-український “Кобзар”, щойно виданий у “Дніпрі”), Сноу раптом зупинив мене на розповіді про Ваш вечір

і сказав: “О, Гончар ще такий молодий – де мої шістдесят! Як же я люблю Гончара – це один з найгуманніших і найблагородніших письменників!..” І говорив різні гарні слова довго-довго. Я повернувся потім до готелю, і мені зразу ж захотілось написати Вам про цю розмову і послати листа у київську весну. До кінця квітня збираюсь повернутися й сам, але – хай лист примандрує переді мною. Вас дуже гарно видно звідси і – крізь всі тумани Європи обіймаю Вас.

З усіма наступними святами!

Віталій”;

“Дорогі Валю та Олесю Терентійовичу з дітьми – здоров’я та всякого добра на свята й поза ними зичать вам, як завжди, Зіна та Віталій Коротич”;

“Милий наш Олесю Терентійовичу, в усякі дні – святкові й буденні – ми вас любимо, але в Дні народження особливо. На мексиканському святому, який нагадав мені буковинську скляну ікону, ми Вам бажаємо всіх радощів, можливих і неможливих – на нині, на завтра, назавше.

Ваші Зіна й Віталій” [9].

Такими ж теплими, сповненими приязні є написи на книгах Віталія Коротича, подарованих Олесеві Терентійовичу й Валентині Данилівні:

“Дорогому Олесеві Терентійовичу від поета, що почав писати прозу, і з тим більшим хвилюванням Вам її несе.

Ваш Віталій Коротич

1. X. 66” [О, Канадо!: Полемічні нотатки. – К.: Молодь, 1965];

“Дорогому Олесеві Терентійовичу від мене з поклоном.

Віталій Коротич

10. VII. 68” [Вогонь: Поезії з прозою. – К.: Рад. письменник, 1968];

“Дорогому чоловікові Олесеві Гончару та прекрасній Валентині Гончар з любов’ю щирою, давньою і надовго від Віталія Коротича.

12. IX. 70” [Така лиха пам’ять: Півість. – К.: Рад. письменник, 1970].

У тяжку годину родина Коротичів відчула плече Олеся Терентійовича. “Рідні наші, – звертається Віталій Олексійович до подружжя Гончарів, коли трагічно загинув його син (він упав у трансформаторну будку і згорів. – М. С.), – стільки світлих днів нас єднає, що спасибі за поділений з нами найчорніший наш день. Якщо доля буде злою – як і завжди, пам’ятайте, що тягар її завжди готовий я перекласти з Ваших плеч на свої. Ви знаєте це.

Хай будуть з вами життя й щастя.

Бережіть Юрка, доню, онуку.

Віталій.

Зіні літше – тут лікарі” [9].

21 травня 1971 року, коли Гончар прощався зі Спільною, яку очолював 12 років (1959–1971), з-поміж тих, хто підтримував його (це Микола Зарудний, Василь Земляк, Іван Драч, Дмитро Павличко, Олександр Сизоненко, Юрій Мушкетик, Анатолій Мороз), був і Віталій Коротич. У ресторані “Дніпро”, де всі однодумці після нервового з’їзду якось опинилися, Гончар високо оцінив вірш Коротича “Нельотна погода”. Олесю Терентійовичу того невеселого дня, коли, за його словами, було тихо вчинено підлість (ведучий, секретар ЦК КПУ Ф. Овчаренко, у якого трусливість руки зі страху, зважився на крайність – на фальшування при підрахунку голосів), намагався зрівняти молодших і старших письменників, переконував їх, щоб не здригнулися серед літературних чиновників, серед чвар, щоб були подальше від усякого “бруду, інтриг, доносів, від дрібних, жалюгідних, дволиків і двоєдиних”, доводив усім їм, що справжній порятунок у праці, та такий, “щоб світилась натхненням”, кликав друзів пірнати в стихію творчості, а не запалюватися легко, як французькі гренадери, і для атаки, і для втечі.

Ретельно проаналізувавши всі діарійні нотатки, основною дійовою особою яких є Віталій Коротич, можна стверджувати, що духовний злам цього письменника стався після того, як він почав їздити за кордон. До речі, саме з протекції Гончара Коротич мав річне стажування в Канаді як стипендіат ЮНЕСКО (1965). Автор щоденників спочатку радів успіхам колеги, з цікавістю слухав його розповіді про перебування в інших країнах, про читання лекцій в університетах, фіксував деякі його думки, коментував їх. Скажімо, на Олесю Терентійовича гарне враження справила розповідь про те, що американський посол, приймаючи нашого поета перед виїздом у Москву, виголосив тост українською мовою. Та згодом тональність спілкування холоднішає, навіть набуває непривабливих, а інколи й образливих форм. Гончар, який за своє життя перебачив багато чого, навчився цінувати людей, помічає якусь пихатість у Коротича, заявляє, що він поповнив і без нього немалий гурт крикунів та демагогів [10 січня 1989 року], що починає обростати славослів’ям, що його виступи, які раніше мали “зерно конкретності” [4 листопада 1981 року], практично позбавлені суто літературних проблем, а сповнені “словесного дзенькоту, награної емоційності” [22 квітня 1982 року]. Можливо, спокуса погрі-

тися в промінні чужої слави, якщо своя десь забарилася, а може, прагнення завоювати собі авторитет у найвищих чиновників і цим самим отримати всі привілеї зламали Віталія Коротича, перетворили його в “стандартного” громадянина-інтелігента, який говорить не те, що думає, а те, що хочуть почути від нього, у “стандартного” письменника, який уславлює найкращий, найсправедливіший і найгуманніший у світі радянський спосіб життя, закликає народи Союзу РСР до взаємозближення, нещадно викриває лютих ворогів комунізму. Як твердить Віталій Коваль, Коротич стає тим типом трибуна й пііта, якого так майстерно показав “делікатний Іван Драч” у поемі “Чорнобильська мадонна” [5, с. 123]:

*Бард кучерявий, мов макітра,
Все воював проти півлітра,
Сказали б “за”, то був би “за” –
Сяйнула б перваком сльоза.
Чи радіо, чи телевізор –
Для нього менторський був мізер.
Усе він справно осідлав –
Усіх він вчив, всім славу слав.
Бувало, й праску підключи –
То заговорить і вночі
Солодким голосом, будь ласка,
Немов приймач, безсонна праска.
Такий був славний славослов,
Що як не стань – не лихослов!*

Уже на початку 80-х років Віталій Коротич в очах Олесь Гончара не той освічений, інтелігентний письменник, а “тихий американець”, зажерливий у своїх апетитах міщанин, який розповідає не про духовне життя інших народів, а про те, як у Римі облежував боки на пляжах, як об’їдав та обпивав по барах італійських комуністів. “Невже епоха геніїв має змінитись епохою міщан?” – читаємо сумний щоденниковий запис від 5 червня 1982 року. “Талик Коротич” починає забувати, з якого народу вийшов, яку культуру представляє. Свої думки Гончар підтверджує характеристикою, яку дали Коротичеві Микола Бажан і його дружина Ніна Володимирівна. Їх найбільше обурило те, що, виступаючи по центральному телеканалі, він, український поет, і словом не згадав про рідну культуру. “Молдаванин казав (перед ним), грузинка казала (після нього), а в нього ані однісінького слова не знайшлося сказати, звідки він і хто він за один”, – занотовано в щоденниках 25 листопада 1983 року. Цього осіннього дня ховали Миколу Платоновича. Зажурений Гончар перегорнув у пам’яті чимало сторінок свого життя, пов’язаних із Миколою Бажаном – його старшим другом, улюбленим поетом,

сусідом по дачі, з яким скільки перемовлено “про лицарів двадцятих років, що дали тоді нашій культурі такий дужий, такий буйний розгін” [там само]. Пригадалася йому й невесела телевізійна історія з Коротичем. А спала вона на думку тому, що “цей вертлявий наш землячок” “шмигляв” серед публіки, серед спілчан різних відтінків, які прийшли провести в останню путь відомого українського поета ХХ століття, і запевняв, захилинаючись піною, що був любимцем небіжчика. Продовженням тільки-но цитованої нотатки є ще одна, датована 12 серпня 1991 року: “У пресі озвася міжнародний авантюрист Коротич. Каже, що в Україні в нього єдиним другом був Бажан. А ми-то знали, як відгукувався Бажан про його телевізійні вихляси: “Він чужий... У ньому нема нічого українського”. У щоденниках використано негативні свідчення про Віталія Коротича російського письменника Сергія Залигіна, який був із ним у США (на запрошення Канзаського університету): український поет “впечатление оставил омерзительное. Оболгал всех” [29 липня 1986 року].

Критично оцінює Олесь Гончар роман Віталія Коротича “Лице ненависті”, бо він виховує в читачів не високі почуття, а розпалює ворожнечу, агресію. Сам твір, читаємо нотатку від 27 квітня 1984 року, викликає екстаз злості, він “накомпільований із американських газетних вирізок, “за які, однак, автор не соромиться одержувати поаркушно з бухгалтерії”. До цього сюжету Олесь Терентійович повернеться ще раз, відверто заявивши, що не сприймає писань Віталія Коротича й Алесь Адамовича, які культивують ворожість до людей, до світу загалом, і подає свою позицію, гуманну, чітку і зрозумілу: “Був час для науки ненависті, і література сказала тоді своє слово. А для чого розпалювання ворожнечі зараз, коли світ і так переповнений страхами, злобою та тривогами? Шукати те, що єднає людей, зближує і, може, навіть ріднить, – ось що достойне письменницького пера. В кожному разі я присвячую себе цьому і бачу саме в цьому сенс діяльності. Якщо ми гуманісти не на словах, а на ділі, то мусимо розвіювати тумани упереджень, виховувати людину, здатну до інших, до цивілізованих взаємин із собі подібними. Адже тільки на цьому шляху порятунок для всіх” [20 липня 1985 року].

Після Чорнобильської трагедії Віталій Олексійович обирає шлях на Білокам’яну. Якщо Олесь Терентійович у ті грізні для України дні перед Щербицьким порушував “клопотання про демонтаж (Чорнобильської. – М. С.)

станції як технічно безграмотної і чомусь поставленої саме там, на поліських болотах, під боком кількомільйонного Києва”, то Коротич “ширнув у Москву до начальства досить високого <...> запобігав ласки, хотів нібито, щоб дали йому журн. “Огонёк” (зараз без редактора)” [3 червня 1986 року]. Спочатку “втікачеві” “добрий ляпас дістався за надмірну жвавність” від самого Володимира Васильовича [там само], але згодом він домігся свого: зібрав у столиці СРСР навколо себе демагогів, озлоблених крикунів – і давай розпалювати “нездорові пристрасті, ворожнечу” [7 квітня 1987 року] та доводити свою значущість і геніальність (його, бачте, Горбачов із Яковлевим ублагали прийняти посаду головного редактора журналу (див. [5, с. 124]). З’явився навіть фольклор (на тему Коротича), який зафіксовано в щоденниках:

“Ви нам Чорнобиль, ми вам – Коротича...” [24 червня 1987 року];

“Без неї (України. – М. С.) ми були б хіба що коротичами” [3 квітня 1994 року];

“Мы знали, что он (Коротич. – М. С.) уйдёт от Чернобыля, но не думали, что уйдёт так высоко!” [25 червня 1986 року]. Олесь Гончар обурений тим, що Віталій Олексійович, прикриваючись демократизацією та різними благородними цілями, сіє розбрат і ворожнечу в “Огоньку”, пропагує “війну самолюбств зовсім не в інтересах літератури” [7 квітня 1987 року].

Щоденникові нотатки кінця 80-х – початку 90-х років – це відвертий виклик Віталієві Коротичу, інкримінування йому якщо не українофобства, то жорстко упередженого ставлення до землі, яка його зростила, до людей, з якими він жив і яким служив своєю творчістю. Олесь Терентійович не вірить у “щирі” сирітські сльози редактора всесоюзного часопису, які бачив “десь там на дідівському дворіщі в Кам’янці” [10 січня 1988 року]. Він називає Коротича слизняком, позаяк той узявся паплюжити в журналі письменників, котрих чомусь надто часто видає “Роман-газета” (серед них і автор “Собору”)³, колишнім своїм приятелем, “медовустиим шанувальником”, дезертиром із Чорнобиля, який нібито комусь сказав: “Україна? Це те, що хочу скоріше забути...”, а ще – “лакузником”, “сучасним Іудушкою Головльовим з його масною усмішечкою” [там само], “соцреалистом в штатском”, який “повчає читачів

“Огонька”, з пасторським благолепієм наставляє їх на стежу моральності”, донощиком, моралізатором [9 жовтня 1988 року], брудним наклепником, запроданцем, [29 січня 1988 року], “літературним кар’єристом”, “розтлінним пройдисвітом” [10 січня 1989 року], “ренегатом, відступником і зрадником” [7 квітня 1994 року]. Боєм пронизані такі діарійні рядки Олесь Гончара: “Освіченість, сума знань, видно, не в змозі очистити людську натуру від підлоти, якщо вона вже була запрограмована в генах” [10 січня 1988 року]. Ці розмірковування-звинування на адресу Віталія Коротича доповнює ще одна нотатка в щоденникові, датована 7 квітня 1994 року: “Нічого немає мерзеннішого на світі, як ренегат, відступник і зрадник... Щойно подзвонили з Києва, кажуть, у “Київських відомостях” (є така газета київського міщанства або й орган п’ятої колони) Коротич знову поливає брудом Україну... Ніяк не може збагнути, що він уже тут нікому, крім антиукраїнських провокаторів, не потрібен, що, власне, сьогодні він тільки політичний труп... Це й там він одурманює студентів, сіє ненависть до України, як раніше учив наївних, як треба ненавидіти Америку (“Лице ненависті”, Держпремія ССРСР). Зрадник? Таж ніколи він не був сином України.

А як ми з ним панькались, як захищали за один отой рядок “вкраїнської словесності державо...”. Думалось, буде щось путнє... А виросло отруйне зілля, ще один покруч чи то пак міжнародного класу провокатор... Та цур йому...

Є чим сушити голову”.

Це останній запис Олесь Гончара про Віталія Коротича. На жаль, пекучо-гіркий. Та не змінив би, очевидно, він своєї думки й сьогодні, знаючи, що його хрещеник Коротич з гордістю й гідністю називає чужомовний “Бульвар” “лучшей газетой Украины” і цим самим продовжує “бульварить над Україною, над українською мовою, над літературою, над культурою. Бореться за нашу державність” [5, с. 130].

Свідомою провокацією, що мала перерости в кампанію цькування українських письменників, Олесь Терентійович називає інтерв’ю “Десять запитань до Віталія Коротича”, які задав спеціальний кореспондент газети “Молодь України” письменник Юрій Покальчук. Діалог із десяти (насправді їх

³ 29 січня 1988 року Олесь Гончар зробив у щоденнику такий запис: “А сьогодні “Правда” друкує репліку “Огонькові” і його редакторів з приводу наклепницької статті Н. Ільїної. Недвозначно сказано й те, що її злові рядки про “мільйонні завали” “роман-газетних” видань – суцільна брехня. А малося на увазі й “роман-газетне” видання “Собору”, тираж якого, як відомо, розлетівся за два дні. Справді, брехня має короткі ноги”.

більше) запитань-відповідей дуже засмутив Олеся Гончара (див. [7, 1988, 7 січня]). На нього нахлинули непрошені спогади, як підтримував обох учасників опублікованої розмови (Покальчук, до того ж, ще і його колишній зять) у такій несимпатичній, аби не сказати бездарній або нікчемній, їм тепер українській літературі (див. [5, с. 124]). На ниві нашого красного письменства останнього часу, переконує головний редактор часопису “Огонёк” Віталій Коротич, майже нічого не вродило, “не з’явилося жодного твору, який би до себе привернув усенародну увагу і став центром суспільного інтересу”. А все це тому, що українські письменники дбають не про розвій літератури, а зайняті іншим – пишуть один на одного скарги, звертаються до тих, хто має владу, “з проханням підпалити комусь хату”, доносять їм у вуха, що “такий-то про вас отам-то погано сказав”. Інтерес до якогось твору з’являється лише тоді, коли хтось розгортає проти нього і проти його автора брудну кампанію. Так сталося, на думку Коротича, з “Південним комфортом” Павла Загребельного: роман і залишився б десь у тіні, не набув би тієї популярності, яку має, якби працівники органів правопорядку не почали його гудити. З поля зору всесоюзного часопису “Огонёк” “українська тема” випала тому, що вона нікого не приваблює. Ось факт: на опубліковані в цьому журналі “Чорний яр” Олеся Гончара й оповідання Павла Загребельного читацький відгомін бідний.

Як послухати Коротича і зважити на його аргументи, то про завтрашній день української літератури й говорити не треба, бо він, просто-напросто, не наступить. І день учорашній її також нічого не варт: у книгозбірнях нібито хурами лежать “зв’язані шнурочками повні зібрання творів”. У наших сусідів – росіян і білорусів – усе гаразд, а в нас, переконує Віталій Олексійович, духовний застій – і квіт. У білоруської літератури є читач. Російськомовні білоруси розкупувають “до обіду в перші дні <...> появи” книги Василя Бикова, Івана Шамякіна, Івана Мележе, Івана Чигирінова, Віктора Козька. Російський читач із нетерпінням чекає появи добірної прози від “сибіряків” Валентина Распутіна і Віктора Астаф’єва, “ковтає” літературу, “якій не було ходу раніше”, – “Діти Арбату” Анатолія Рибакіна, твори Володимира Набокова, Михайла Булгакова, Бориса Пільняка, Андрія Платонова. А український літературний світ, наголошено в інтерв’ю, зовсім інший, у ньому втрачено контакт між літературою і масовим

читачем, цей контакт “ставав не те що примарним, але тоншав, малішав”. “...коли сказали в українській літературі: хлопці, давайте, що у вас там лежить у столах, ви ж шкварчали, що вас не друкують, то виявилось, що нічого в тих столах немає. Бурчали, страждали, переймалися, що нас не друкують, не можна нічого пробити. А насправді?” – це фрагмент відповіді Коротича на питання: “А який твір з нашої радянської літератури останнім часом вам найбільше сподобався?” В українській літературі “не було, скажімо, отакого часом недолуго написаного, але такого, що під шкуру залазить, “печального детективу”, не було от таких простеньких речей, які тут же входять в народний побут, в народне життя, стають його основою...”, – це ще один фрагмент ще однієї відповіді на ще одне запитання: “Якою ви бачите сьогодні атмосферу в нашій культурі?”

Гарним винятком для Віталія Коротича є хіба що творчість Григора Тютюнника – схожого на Василя Шукшина, а “в багатьох своїх оповіданнях <...> навіть професійнішого за Шукшина, точнішого”. Цього письменника, переконує він, слід зробити “одним із <...> великих прапорів”. Коротич, який в інтерв’ю перебирає на себе роль сучасного духовного проводаря, покладає певні надії на суцільних колишніх шістдесятників, його покоління, тобто покоління нинішніх 50-літніх людей”, яке розвивалося нормально, “бо його добре били. Воно мало свої похвали і багато прочуханів, але воно нормально розвинулося, це нормальні люди, які знають собі ціну, і хочеться вірити, мають достатньо демократичного пафосу. Не у всіх він є, але порятунок у ньому”.

Не забув Віталій Олексійович сказати чималенько гарного і про себе. Свій від’їзд до Москви в чорну для України годину він пояснює не трагічними подіями в Чорнобилі, не бажанням смакувати москальською ковбасою, а зовсім іншим: по-перше, відчував в Україні власну “нерозтраченість, нереалізованість”, по-друге, втомився від “багатьох дрібних місцевих конфліктів”, у яких “на перший план виходило те, що Ільф свого часу назвав “искусством для глав искусств”, а не було того, що завжди ятрило, мучило”. Пізніше, майже через 20 років, він буде дорікати тодішній радянській владі, що віддала його Москві “легко, як віддавали багатьох співаків, учених, акторів, футболістів”, звинувачуватиме всіх, лише не себе в тому, що не міг написати аніоднісінького вірша впродовж двох десятиліть, скаржитиметься на всіх, але ж

тільки не на себе, що наслано йому поетичне заніміння, яке “було наче страйк душі – жодного рядка протягом п’яти редакторських літ в “Огоньку”, згодом – впродовж десяти професорських літ в Америці, та ще деякий час після повернення з мандрів” [5, с. 20]. “Власне переміщення у просторі й часі, – читаємо передмову до циклу віршів “Сповідьний лет часу”, які “раптово, спалахом, без попередження повернулися до нього, коли опинився вдома, на отчій землі”, – мало <...> різні наслідки – добрі й не дуже...” [там само]. Добрими наслідками є те, що свою нерозтраченість колишній шістдесятник Коротич “відзбиткував”, як став редагувати “Огоньк” (1986–1989), про що свідчать такі наведені ним в інтерв’ю кількісні дані: два роки до Коротича часопис одержував 20–30 листів на день, за його правління – понад 300; наклад видання зріс із 566 тис. 415 примірників до 1 млн. 319 тис. 415 примірників (за рік передплата збільшилася на 800 тис.). Статистика і справді вражаюча, але ж не слід забувати, що попліч із Коротичем у журналі працювали інші талановиті письменники та журналісти, роль яких у піднесенні престижу журналу також не другорядна.

В інтерв’ю поряд з літературними порушено й інші важливі проблеми, як-от: діяльність “реального політика” Михайла Горбачова, який “нове політичне мислення <...> пропагує якомога ширше”; демократизація радянського суспільства; перебудова в Союзі РСР і ставлення до неї світу, зокрема Америки, де часто бував Коротич і немало написав про цю країну; вплив на суспільство загалом і на літературу зокрема голодомору, трагічного 37-го року, воєнного лихоліття, хрущовської відлиги, епохи застою. Стосовно цієї частини інтерв’ю, то вона, за винятком дифірамбів на честь Горбачова, правдиво віддзеркалює події часу перебудови й ті історичні передумови, які спричинили глобальні суспільні зміни, зумовили розпад наймогутнішого у світі, за оцінкою радянських ідеологів, союзу п’ятнадцяти республік-сестер. Колишній поет-шістдесятник сказав правдиве слово про наші минулі гріхи й нинішнє спокутування їх: “Зараз платимо за сталінські злочини, і ось тому у нас немає “стариків”. Я глибоко переконаний, що якби в нашій літературі були “старики” – ситуація була б іншою. Хай ці “старики” були не найгеніальнішими, але якби вони були, в їхній присутності багатьох тих форпостів, які сьогодні викидаються, ми б не побачили... Сьогодні ми платимо за трид-

цять сьомий рік, коли пішли з красногоського письменства, загинули кращі представники цілого літературного покоління; ми платимо за війну, під час якої загинули ті, хто сьогодні мав бути отими “мудрими” стариками, яких так бракує. Ми платимо і за голод, за розруху, за битви... Ми платимо за брехню у футболі, в сільському господарстві, у багатьох сферах нашого життя. Нам треба сьогодні зрозуміти, що дослизнули до дна безодні”. Досить точно Віталій Коротич схарактеризував генотипне почуття страху, яке сидить усередині мільйонів людей: ми “продовжуємо платити за сталінський страх, тому що раз у раз дзвонять: ось стривай, повернеться колишні часи, все буде, як було”.

Інтерв’ю з’явилося в газеті, яку читають мільйони людей. Вони сприйняли й оцінили його по-різному. Віталій Коваль, приміром, переконаний, що “Молодь України” з чіткою указівкою підтримувала “брудне свавілля”, яке пустив у хід Коротич, і спрямовувала в “належне” русло дискусію. 14 і 21 січня 1988 року в газеті з’явилася рубрика “Резонанс: Десять запитань до Віталія Коротича”. Як не дивно, але майже у всіх публікаціях-відгуках на інтерв’ю, уміщених у тій же “Молоді України”, а також у “Робітничій газеті,” йдеться про літературні проблеми. Очевидно, вони наболіли багатьом, і читач покладав великі надії на письменників, ждав від них свіжої думки, правдивих фактів.

Ветеран війни і праці, повний кавалер орденів Слави Іван Якович Нагорний із Сум закликає українських майстрів слова не з’ясовувати, хто з них уже класик, а хто ні, хто вище стоїть у літературі, а хто нижче, а сумлінніше працювати, глибше пізнавати народне життя, щоб не з’являлися мистецькі конфлікти місцевого чи всеукраїнського значення. Член обласного літературного об’єднання “Ровесник” Станіслав Журило з Черкас, як і Віталій Коротич, із яким він дискутує через газету, запевняє, що в письменницькому середовищі більшість таких, які, крім закликів “Ура-ура” і сіреньких виробничих романів, за душею нічого не мають. Чим живе люд, зокрема сільський трудівник, їм абсолютно байдуже. Редактор костопільської районної газети Петро Велесик іншими словами повторює думку Віталія Коротича про відсутність у нашій літературі таких книг, як “Плаха”, “Діти Арбату”, про те, що українським письменникам нічого покласти на стіл, запевняє, що найближчим часом українська література, на жаль, не хлюпне високими морськими хви-

лями. До Журила та Велесика приєднується кореспондент тижневика “Друг читача” Олександр Дем’янчук, який із певністю твердить, що “Десять запитань...” декому розплющать очі, інших навернуть до совісті, що до заклику Коротича, аби “письменники, які мають великий творчий потенціал, реалізували себе не в творах, а в творчості”, – обов’язково прислухаються українські митці.

У “Резонансі” вміщено замітки не лише прибічників, а й відвертих опонентів Віталія Коротича (щоправда, цих публікацій значно менше). “Хто такий В. Коротич, щоб давати оцінку нашій літературі, і чого це наша “молодіжка” опублікувала з ним інтерв’ю”, – обурено запитує М. Слободяников із Дніпропетровська. Редакція не надрукувала короткого листа цього дописувача, бо в ньому, за її свідченням, “одні образливі слова на Коротича та Покальчука”. Економіст М. Яковенко з міста Калуша, що на Івано-Франківщині, вважає інтерв’ю короткозорим і нецирим. Він не вірить у те, що в Україні перевелися талановиті письменники, й робить такий висновок: горе наше в тому, що українські митці дорогою ціною платили століттями за правду (досить згадати хоча б історію “Собору” Олеся Гончара або вірша “Любіть Україну” Володимира Сосюри).

До дискусії долучилися також учені, письменники. До прикладу, доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри української літератури Львівського державного університету Неоніла Міщенко звинувачує, ідучи за Коротичем, письменників, які не продукують гарних творів, а змагаються, чубляться за геніальність. Українські прозаїки, поети і драматурги не надбали чогось такого, що сколихнуло б людей. Обурює її й те, що полиці книгарень перевантажені “черговими” книжками, а всі чекають таких художніх полотен, якими, за висловом Івана Франка, “ми можемо величатися перед світом”. Богдан Чепурко, філолог зі Львова, звернув увагу на досить цікаву проблему: молодим талантам у нашому культурному просторі немає умов для розквіту, бо “високопрофесійні селекціонери” не готують собі зміну, а лише виявляють, “хто чим дихає, хто годиться для компанії, перетворюють зльоти на зальоти”. Літературному поступові, твердить він, заважає “дрімуче самомилування” – кололітературні борюкання, амбіціозність, кар’єризм. Мудрі міркування висловила поетка з Києва Антоніна Цвид. Вона, не апелюючи безпосередньо до Коротича, відверто заявляє, що ми

маємо сучасну справжню літературу. Її представляють відомі всьому світові “Собор” Олеся Гончара, “Маруся Чурай” Ліни Костенко, “Чорнобильська мадонна” Івана Драча, “Рубіж” Юрія Мушкетика. Отож, негоже і “не часі розписуватися у власній безпомічності”, як це зробили автори інтерв’ю. Молода мисткиня засуджує тих, хто нехтує здобутками рідної культури (звісно ж, з-поміж них і Віталій Олексійович), хто дає волю вказівному пальцеві (це вже прямий закид Коротичеві), забуваючи, що “істина ніскільки не страждає від того, якщо її дехто не визнає”, навіть якщо цей “дехто” класик літератури, увінчаний лаврами багатьох премій.

Мабуть, найдостойніше й найаргументованіше Коротичеві відповіли Віталій Коваль, Михайло Шевченко, Олександр Сизоненко, Петро Осадчук у статті під назвою “Щоб не “шкварчати”, а чесно...”, яку надрукувала 21 січня 1988 року “Літературна Україна”. Ці автори зізнаються, що їх почин підтримали багато інших письменників, але свої підписи вони побоялися поставити, бо знали, чим закінчується в Україні боротьба за правду. Мета публікації, про яку йдеться, – розтаємничити інформацію, яку дав Коротич. У нього дві правди: одна – це клятва у вірності рідній Україні, друга – зрада її в найтяжчу, смертельно небезпечну годину; одна – заклик до всіх пам’ятати, чиїх батьків ми діти, пишатися нашою літературою (прозою Харчука, драматургією Коломійця й Зарудного), друга – бажання служити іншій державі, іншому народові, ганьбити своїх колег, не помічаючи при цьому власних гріхів. У Ковалю, Шевченка, Сизоненка, Осадчука свої вимоги й претензії до Віталія Олексійовича як автора поетичних збірок (“Золоті руки”, “Запах неба”, “Вулиці волошок”, “Тегіл”, “Поезії”, “Вогонь”, “Можливості”, “Перевтілення”, “Щоденник”, “Закон землі”, “Гідність”, “Голоси”, “Закономірність”), прозових творів (“Така лиха пам’ять”, “Десяте травня”, “Лице ненависті”), публіцистичних досліджень (“О Канадо!”, “Зорі та смуги”, “Мандрівка на край світу”, “Людина на повен зріст”, “Людина у себе вдома”, “Біля витоків світла”, “Кубатура яйця”, “Чуття єдиної родини”, “Побачити зблизька”, “Береги океану”, “Американці пишуть Горбачёву”, “Ленін, том 54”, “От первого лица”, “Жили-были-ели-пили”, “Переведіть мене через майдан”: якщо з українською літературою такі проблеми, то що ж робив він як секретар правління Спілки письменників України і секретар правління Спілки письменників СРСР,

адже тривалий час (1981–1991) безпосередньо впливав на літературний процес. Вони нагадують колишньому своєму побратимові по перу, що ані страшні роки “культу особи”, ані серйозні політичні звинувачення на адресу Максима Рильського, Володимира Сосюри, Олександра Довженка, Юрія Яновського, Івана Семченка й багатьох інших, ані виснажливі ходіння по видавництвах, ані стукання в усі двері шістдесятників Григора Тютюнника, Валерія Шевчука, Євгена Гуцала, Івана Чендея, Дмитра Павличка, Василя Симоненка, Івана Драча, Ірини Жиленко й інших не перепинили українського літературного поступу: після вісімнадцятирічного “табу” з’явився роман “Маруся Чурай” Ліни Костенко; через двадцять років прийшла до читача книга Володимира Дрозда “Катастрофа”; багато літ пробивав собі дорогу твір “Самотній вовк” цього ж автора; страшні випробування пережив “Собор” Олесь Гончара, але зайняв одне з найпочесніших місць в українській культурі; не вистачило сили в цензури знищити “Чотири броди” Михайла Стельмаха, де мовлено гірку правду про страшні тридцять роки. Коваль, Шевченко, Сизоненко, Остапчук мають вельми серйозні претензії до Коротича: де ж його “вибухові” твори? Їх немає, сказано в статті, бо “поет, який прийшов у літературу з медицини, ніколи не писав “до шухляди”, бо вся його продукція “цокотіла прямо до друку і в ефір прямо до комісій і комітетів по преміях”. Автори статті “Щоб “не шкварчати”, а чесно...”, як і поетка Антоніна Цвид, від імені читача, якого не бракує українській літературі, хоч маємо неймовірно складну ситуацію з рідною мовою, заявляють, що в нашому красному письменстві останнього часу з’явилося чимало творів, які привернули до себе всенародну увагу і стали центром суспільного інтересу, увійшли в народний побут, у народне життя і стали його основою: “Чорний Яр” Олесь Гончара і “Батальйон необмундированих” Дмитра Міщенко, “Обвал”, “Рубіж” Юрія Мушкетика і “Маруся Чурай”, “Сад нетанучих скульптур” Ліни Костенко, “Катастрофа” Володимира Дрозда і “Сім” Бориса Олійника, “Чорнобильська мадонна” Івана Драча і “Рубаї” Дмитра Павличка.

Твердження Віталія Олексійовича про беззубість української критики стосується передусім його самого: поет ніколи не був в опалі, він, покличемося на слова з його ж інтерв’ю, самостверджувався в літературі легко, “як дитина, яка ніколи нічого не їла, крім чорної ікри”. Що ж до загального висно-

вку статті, то він серйозний і принциповий: Коротичеві ніхто не дав права судді останньої інстанції; він не може посягати на всю літературу ні як поет, ні як громадянин, ні як критик, ні як політичний діяч, ні як редактор культового часопису, ні як професор Бостонського університету, ні як член Академії мистецтв літератури США, ні як лауреат Державної премії СРСР. Хто прочитає інтерв’ю, обов’язково помітить, що в ньому Віталій Олексійович задекларував важливий національний принцип: “Патріотизм починається там, де ти відповідаєш за рідну культуру, де впливаєш на неї, робиш її глибшою і серйознішою”, але сам не виконав його, навіть зігнував. Так, це вже справа честі митця і громадянина Віталія Олексійовича Коротича.

Віталій Коваль, наголосимо вдруге, небезпідставно заявив у статті “Ніч без Олесь Гончара”, що газета “Молодь України” підтримує Коротича і друкує в добірці “Резонанс” відгуки тих авторів, які на боці Віталія Олексійовича [5, с. 124]. На це звертає увагу й Олесь Гончар у щоденниках. Розмірковування “чорнобильського дезертира” Коротича, занотує він 16 січня 1988 року, не залишили байдужими читачів. Їх підхопили антиукраїнські сили. Як і під час соборної “історії”, знову поспішно організуються відгуки читачів (навіть по телефону) <...> отже, чиясь чорна рука спрямовує. Все це <...> помста бюрократії за виступи письменників на захист мови, культури, природи.

І найцінніше, що подається з докорами, що письменники “мало виступають” саме з цих питань...

Боже, серед кого ми живемо?”.

Олесь Терентійович цього ж дня пише Коротичеві листа. Не Коротичеві, справедливо зауважує Коваль, а “всім нам”, “недобитому українському народові” [5, с. 124, 127]. Це послання – лаконічна, мудра, утілена у високохудожню форму розповідь про окремі сторінки з історії нашої літератури, про великих українців, якими захоплюється світ:

“Дорогий Віталію!

(Звертаюся до Вас так, як упродовж років звертався на Україні).

Бажання написати Вам виникло після прочитання Вашого інтерв’ю в республіканській газеті від 7 січня цього року.

Дивне це інтерв’ю. Звідки цей холод зверхності, безапеляційність суджень, звідки ця ледь прихована зневага до літератури, в якій Ви так довго працювали? Сталося так, що Ви змінили місце проживання і свій

службовий кабінет. Різні цьому можна чути пояснення, але, зрештою, це Ваше право. Ви, скажімо, пишете, що відчували в республіці “нерозтраченість, нереалізованість свою”. Може, й так. Хоча чи так уже й справедливо бути ображеним на Україну, яка, зрештою, увінчала Вас високими преміями, обрала до Парламенту республіки, надавала Вам можливість широко друкуватись і з’являтися на екранах частіше за багатьох інших.

Звісно, що працювати в “українській словесності держави” нелегко, надто ж тому, хто має свої принципи, хто здатен вболівати, для кого щось важать поняття правди й справедливості, усвідомлення приналежності до свого народу. Ви знаєте, чого коштували нашій культурі ці так звані “застійні роки”, позначені чиновницькою сваволею й жорстоким цькуванням багатьох творчих людей.

Звичайно, є і вияви знедуховлення й національного нігілізму, є й міщанська українофобія в шульгінському дусі, і драматична ситуація з національними школами Вам добре відома (хоча “Огонек” уперто обходить цю тему), одначе, як несправедливо було б перекреслити працю творчої інтелігенції республіки, яка звершує свій труд у найскладніших умовах. Тільки холодна упередженість та недоброзичливість могла б сказати, що “в Україні впродовж багатьох літ не з’явилося жодного твору, який би привернув до себе всенародну увагу”... Ви ж знаєте, хоч як важко було пробиватись до читача правдивому й талановитому слову, але ж таки почула Україна і “Марусю Чурай” Ліни Костенко, і виболені новели Григора Тютюнника, і чесні твори Бориса Олійника, Івана Драча, Володимира Дрозда, Євгена Гуцала, Романа Іваничука та й ще багатьох. Ви тепер співчутливо називаєте декотрі з цих імен, хоч могли б це зробити, до речі, й раніше, і, вже зовсім нічим не ризикуючи, могли б сьогодні, в епоху гласності, виявити якусь увагу до “української теми” (чи вона, може, у Вашому новому середовищі заборонена?) Кому вже, як не Вам, знати багатостраждальну історію одного українського роману, що його на Ваших очах розтерзувало озлоблене чиновництво, і ось коли після двадцяти років цькувань і замовчувань цей твір саме завдяки атмосфері оновлення нарешті виходить у Москві в “Роман-газеті”, дістає вихід до всесоюзного читача, то Ваш “Огонёк” тільки на те й спромігся, щоб – уже вдруге! – взятися підраховувати “роман-газетні” видання цього автора, які з’являлися

упродовж сорока років його праці в літературі і які, до речі, ніколи не залежуються по кіосках, всупереч “інтелігентним” твердженням Вашого журналу...

Українська література в роки застою справді зазнала величезних труднощів і втрат, вона, як і вся наша культура, справді потребує сьогодні уваги й підтримки, такої природної в епоху оздоровлення й перебування, і хіба ж не природно було б нам ждати, що український письменник, редагуючи всесоюзний журнал, бодай не збайдужіє до своєї культури, докладе й до неї принцип рівноправ’я, згадавши, як часто вона потерпала від кривотлумачень, тенденційності та замовчувань. Ні, ми не потребуємо якогось “земляцьких” переваг, ми тільки вважаємо, що всі – і більші, й менші культури народів багатонаціональної нашої країни – мають бути в полі зору журналу, який іде до читача з познакою видавництва “Правда”. Не тільки ж бо Гумільов та Булгаков, з’являючись ледве що не в кожному номері, цікавлять сучасного читача, є в житті народів нашої країни багато чого непересічного, прекрасного, що досі так і не діждалось “огоньковської” уваги. Ось торік відзначала Україна великі ювілеї Маркіяна Шашкевича, Леся Курбаса, Миколи Куліша – ви їх навіть не помітили. Колись Ви чи не першим писали в нас про Олександра Архипенка, то чому ж тепер, поряд із Шагалом, журнал Ваш не познайомив читачів із цією геніальною поетаттю, хоч би зваживши на сторічний ювілей скульптора? Систематично друкує “Огонёк” антологію російської поезії ХХ віку, вишукує забуте й напівзабуте, і це добре, але чому ж не поширюється цікавість журналу на те воістину унікальне явище в сучасній світовій культурі, яким є багатоцвіття тих ста націй і народностей країни, що складають нашу творчу співдружність.

“Огонёк” – журнал не приватний, він не може дозволити собі бути тенденційним, свій інтернаціоналізм і свою широту душі він має виявляти на ділі, тобто в справедливому ставленні до всіх братніх культур.

Українська література не криклива, не розрахована на сенсації, її “не балує”, як декотрих інших, всесоюзна реклама. Однак розумний, не озлиднілий душею читач знаходить і в ній духовні цінності справжні, неперехідні.

Ми з Вами знаємо, як у минулому, десь і далеко від отчих порогів берегли в собі синівське почуття такі люди, як Сошенко,

Гребінка, Костомаров, не кажучи вже про Тараса Шевченка... А славетні наші Вернадський, Іван Семенович Козловський, Довженко, Попович-космонавт? Не стали ж вони перекотиполею епохи, не порвали духовного зв'язку з своїм першокоренем, тисячі й тисячі синів та дочок України, які працюють нині на морях, на далекій Півночі, на цілині чи на БАМі, в листах додому засвідчують, що вони є, не відцурались, не зреклись рідного слова, не відступились рідного кореня.

Ваше інтерв'ю багатьом завдало гіркоти. Зловтішно потиратиме руки хіба що який недруг нашої культури, той, хто тільки й жде ворожнечі та чвар і для кого самозневага стала нормою. І водночас вчулось у Вашій публікації й те, що при всіх зовнішніх успіхах та благополуччях авторові інтерв'ю теж сьогодні буває нелегко. І ми не такі тут глухі, щоб не відчутти чийсь задуму, чийсь біль, адже доки людина здатна це відчувати, доки живе в ній відкличність, дух товаришкості, доти вона й людина.

Не належу до тих маловірів, яким здається, що Україна вже творчо вичерпала себе. І не треба спішити з виставлянням оцінок цілій літературі. Краще за інших не зроблять суворий справедливець Час та сама Україна – нинішня і майбутня.

Мабуть, не раз і Вам спадали на думку відомі слова про позитивні імпульси, які так необхідні для творчості. І українські письменники не можуть поскаржитись на відсутність народної уваги – свідчать про це тисячі відгуків на правдиве письменницьке слово. Вдумливий читач вміє відрізнити, де говорить необ'єктивність, тенденційність, яка методично працює “на подавлення личности й подавление литературы”, а де озивається до нас сама істина, чистота справедливості, щира братерська підтримка. Як і в кожній літературі, не все у нас ідеальне, повновартісне, не всім наша література задоволена, але не відібрати від неї й того, що це література чесна, вірна своєму народові і що день у день література ця хай скромно, але послідовно й сумлінно, з чорнобильською самопожертвою звершує свою нічим не замінну працю в ім'я оздоровлення, очищення й збереження життя.

І хоч як би там кому здавалося, але далеко не всі книги лежать у нас без руху, і тисячі людей, піднявшись, стоячи виконують на Співочому полі “Заповіт”, бо слово Тарасове й сьогодні живе, діє, воно “знову оживає і сміється знову”.

Так-то, Віталію.

Бажаю добра Вам і Вашій родині.

Ол. Гончар.

16.1.1988.

Київ

Р. С. І ще одне. Оскільки читачі з різних республік звертаються до мене з проханням надіслати той чи той твір, бо в книгарнях їх нема, то чи не могла б Ваша Ільїна вказати координати тих кіосків “Союздруку”, де нібито лежать мільйонними “завалами” мої книжки? Якщо ж цього не виявиться, то я дозволю собі публічно сказати, що Вам підсунуто Ільїною та отим загадковим дописувачем явну брехню, озлоблену, брутальну, а може, й спеціально організовану... Адже існує й така “гласність” навіть серед авторів “інтелігентних”...

Ол. Гончар” [4, с. 285–288].

У щоденниках Олеса Гончара йдеться ще про одне інтерв'ю – “Дістаємо все в комплексі”, яке взяв у прибулого на канікули до Москви професора Бостонського університету Віталія Коротича журналіст “Молоді України” Іван Безсмертний (див.: [7, 1992, 9 липня]). Коротич розповідає про свій московський період життя, про закордонну професорську діяльність, що дає йому новий досвід, нове, зовсім незвичне спілкування, про свої плани на майбутнє – примруженим оком подивитися на самого себе й написати книгу про самого себе, про свої набутки. З його відповідей на запитання журналіста читачі довідуються про переваги й вади капіталізму, про невтомну діяльність Михайла Горбачова в оновленні й демократизації суспільства, одержують вказівки, як нам треба будувати свою державу, як слід жити із сусідами, зокрема з Росією, де Віталій Олексійович після від'їзду з України відчув, що “чогось вартий”. Порушив Коротич і “єврейське питання”, зауваживши, що на батьківщині проти нього “завжди розпускалися чутки, що <...> (він. – М. С.) таємний єврей”; автор інтерв'ю не залишив поза увагою літературне життя, зізнався, що після головування Павла Загребельного Спілкою письменників керувати не збирався, бо, цитуємо, вона “була інакшою, ніж я”, бо його завжди вражала психологічна атмосфера, що там панувала. Коротич не приховує, що прагне мати якомога більше контрактів, аби помандрувати світом рік-два й забезпечити себе, а тоді – сидіти вдома і щось писати. Про значення себе як особистості Віталій Олексійович у цьому інтерв'ю, як і в попередньому, не забув: його розпирає

гордість, що сам верховний комуніст України Володимир Шербицький випивав на високих зібраннях “за Вітчу!”, що сам Горбачов слізю просив у Володимира Васильовича віддати Москві Коротича, що сам генеральний секретар ЦК КПРС дзвонив редакторові “Огонька”, тобто Коротичеві, додому, що він організовував у Москві багатолюдні мітинги й розумно керував ними.

Коли інтерв’ю було опубліковане, то, повідомляє Віталій Олексійович, до редакції нібито зателефонував Гончар і запитав, хто ж дозволив виносити на люди бесіду з письменником, який “не завжди перебуває в загальному літературному строю” [1, 2008, № 20].

Це образило Коротича, й він пише Олесе-ві Гончару такого листа:

“Дорогий Олеся Терентійовичу, щойно мені телефонували з Києва й розповіли про Ваш дзвінок до “Молоді України” про невдоволення, викликане у Вас не самим моїм інтерв’ю, а фактом його публікації. “Чому дали слово Коротичу? Яке він мав право?” Знову, прости Господи, ті ж самі директивні запитання. Прикро лише, що цього разу питання задали Ви.

Зовсім недавно мене директивно виштовхували з України, з дому професійні малороси, милі провінціали, які постійно запитували про те, що їм не подобалося: “Хто це дозволив?” Як Сталін, який дізнався, що нелюбиму ним поетесу вітали стоячи, й запитав: “Хто організував вставання?” Вони ж душили в нас усіх Яновських з Довженками й (це знаю добре) зводили стіни ненависті навколо незабутнього Бажана. Дерли й дерли – додерлися. Але з інтелігентством вони несумісні абсолютно, так що певного типу людей не сприймуть принципово й нізащо. Ви не поясните мені, чому не діставав раніше й не дістає цього року Шевченківської премії один з найінтелігентніших наших письменників Юрко Щербак? Зате з якими запопадливістю й терпимістю одноділців та однодумців ці люди вибачають один одному власні заздрісність, неосвіченість, метушливість. Нехай...

Все це мине й дуже невдовзі. Україна буде світовою державою, а не етнографічним заповідником для малоросів. Все в нас перед очима, все стає дедалі виразнішим. А тої виразності й бояться наші балакунчики-українчики. “Хто дозволив?”

Коли нещодавно мене обирали до Верхо-

вної Ради колишнього СРСР, з України я діставав п’ять чи шість пропозицій, і таки обрався від Харкова, з дванадцяти кандидатів. Не від партії чи якоїсь спілки, а від української вулиці. “Хто дозволив?” Перед голосуванням всіх дуже розважив лист у харківській партійній газеті. Тамтешні майстри слова просили не голосувати, бо від партійно-пролетарського Харкова у парламенті мав би красуватися пролетарій. Всі сміялися, а я дістає 84 процентів голосів. На щастя, я завжди пишався причетністю до літератури більше, ніж причетністю до СПУ. Не пам’ятаю, як Вас, а мене Спілка зраджувала багато разів, література ж – ніколи. Розум рідної України завжди сягав для мене далеко за межі директивно окреслених вишиваних кордончиків, обороняти які й поставили навмисне створену й директивно підготоввану СПУ. Я це знаю, я там секретарював; у Вашій присутності мене й звільнив з секретарства чарівний малорос Овчаренко⁴.

Я не випрошував слізю пощад в партком, не продавав земляків, як дехто. Певно, тому й не зробилося з мене прометейчика. Мені не треба спокутуватися крізь патріотичні істерики – ніколи не було треба.

І далі робитиму для України що можу – іншої долі не маю. Але, якою не була б борня за незалежність національну й державну, мене завжди вабитиме боротьба за незалежність особисту й за право бути собою. Держава без особистостей не цікавить.

Мені таки заболіла Ваша немилість. Коли б якась “Літукраїна” – і не озирнувся б, а від Вас боляче, бо особистість завжди була для мене трагічною й привабливою. Тому й написав.

Вибачте за офіційний конверт, але журнал далі просить мене очолювати редакційну раду, й інших конвертів на робочому столі не знайшлося. Нині до Різдва викладатиму, потім, після канікул, ще семестр. Я цим пишався, бо всюди мене шанують як українця і дозволяють ні з ким цього статусу не погоджувати. Мені це до душі. Коли Україну вчергове вишикують і поведуть до чергових сьайних високостей, й йтиму не в ногу, а десь збоку, думаючи про велике, але не обов’язково в унісон з організованою громадою.

Мені дуже прикро, що не вдалося побути на серпневому світовому конгресі українців, – мене запросили, і я прийняв таку честь (“Хто дозволив?”). Але я чоловік ро-

⁴ В інтерв’ю “Дістаємо все в комплексі” Коротич називає Овчаренка, який його дуже не любив, надто крученим, хитрим, типовим продуктом, що його називали радянським інтелігентом.

бочий, маю зобов'язання перед студентами в Бостоні. Я щиро пишаюся, що мене обрали професором одного з найпрестижніших університетів Америки, дали кілька високих іноземних премій – все це також із любові до України, але й з поваги до того, що я знаю і вмю, – не через співчуття до моїх героїчних теревенів. Коли стаття друкується в “Нью-Йорк таймс”, чомусь ніхто не запитує: “Хто дозволив?” Маю я чи не маю право друкуватися в Україні, теж вирішиться й не обов'язково у директивний спосіб. Мені, принаймні, завжди було ясно – маю. Просто я ні в кого не запитую дозволу. А навіщо?

Уклін Вам і Вашому домові, привітайте мудру й прекрасну Валентину Данилівну” [1, 2008, № 20].

Гончар не забарився з відповіддю, яку адресував усій Україні, а вже потім Віталієві Коротичу. Як і процитований вище лист, це послання Гончар передав Віталієві Ковалю, щоб колись надрукував його:

“Не так усе було, дорогий Віталію, як це Вам уявилось з подачі Вашого київського жалюгідного донощика. І як могли Ви, знаючи мене багато літ, припустити навіть у думці, що ця ідіотська фраза: “хто дозволив?” нібито могла б з'явитись у моєму лексиконі?

Той доморощений Ваш стукач збурих Вас тим, що нібито був мій дзвінок до редакції “Молоді України” – і це перша брехня. Телефонував не я – телефонували мені. Подзвонив редактор, і йшлося зовсім про інші речі, бо ж не треба думати, що тільки Вашим інтерв'ю заклопотана сьогодні Україна. Але оскільки опубліковане в ці дні Ваше інтерв'ю все ж не пройшло непоміченим (правда, я його тоді ще не читав), то природно, що в розмові з редактором було заторкнuto й цю тему. Я й зараз вважаю, що публікація цього інтерв'ю була недоречною, бо воно дріб'язкове і нічим не сприяло консолідації творчих національних сил, що нині є для нас найважливішим. І не вірте “інформації” свого дезінформатора, не думайте, що Ваше інтерв'ю викликало суцільне захоплення серед читачів. Доводилось чути від людей, що за своєю нестримною похвальбою, набридлим зведенням рахунків з опонентами автор інтерв'ю перестає бачити Україну, її пекучі проблеми і що, втрачаючи чуття реальності, він явно перебільшує роль власної особи в житті України і людства, весь час закомплексовано замикається на собі. Мовилося

також і те, що це ж не Україна “виштовхнула” його до Москви, а скоріше він сам, зваблений кар'єрою, утік від Чорнобиля, хоча більше ніхто з української інтелігенції до втечі не вдався, бо ж годиться творчій людині бути зі своїм народом навіть і в трагічні часи, совість велить розділити з ним – хай і найтяжчу – його судьбу. Чути було й голоси про те, що, очоливши “Огонёк” і навіть добувши від харків'ян депутатський мандат, цей обранець не особливо старався допомогти Україні виборювати незалежність, що давалось їй так нелегко, а коли перемогу було-таки здобуто, свободу й незалежність проголошено, то наш земляк навіть забув привітати Україну зі справді великим днем її історії. Більше того, виступаючи десь по “Свободі”, діставши змогу боронити Україну від давніх брехень та інсинуацій, він, кажуть, дозволяв і собі випадки, котрі інакше, як антиукраїнськими, не назвеш...

Ось такі зусібч доводилось чути розмови. І хоч не все з почутого я поділяю, не з усім згоден, але чи не здається Вам, що над такими, як тепер мовиться, “неоднозначними” віддуками на Ваше інтерв'ю все ж таки варто було б замислитись.

Питаєте, чому Юрко Щербак не дістав Шевченківської премії. Вчувається в цьому якийсь недобрый натяк. Тож хай буде Вам відомо: я був за те, щоб він був відзначений, бо високо ставляю його чорнобильський подвиг – Юрій Миколайович знає про це, і, сподіваюсь, він у цьому переконається ще не раз...

Тепер, після того, як я уже ознайомився із Вашим інтерв'ю, можу сказати: не додало воно слави ні Вам, ні газеті. Перемішане в ньому грішне з праведним. Забуто, що, крім Бажана, було тоді у Вас на Україні друзів чимало цілком надійних, котрі упродовж років підтримували Вас, забуто й те, що не Ваші, а чийсь інші книжки злочинна система люто цькувала, вилучала з бібліотек і навіть палила на майданах при мовчанні деяких членів спілчанського Секретаріату, хоча могло б і в них вистачити духу сказати слово на захист цькованих творів... Давочи інтерв'ю, не слід забувати, що Україна все пам'ятає: хто що робив, хто як поводився в тій чи іншій ситуації. Надто ж неприємно вражає в цьому газетному многоглаголанії хвальковитий, самовпевнений тон, якийсь нарцисизм, криклива, раніше ніби й не властива Вам нав'язлива самозакоханість. А надто ж оце впивання своїми заробітчанськими успіхами: “заробляю більше від президента” –

та заробляйте ви хоч і більше за того грека Онасіса – ну й що? Невже у цьому щастя? Не впізнаю Вас. І навряд чи це те, чим Вам слід би хвалитися перед своїми читачами в Україні. Благодорна наша діаспора, відриваючи центи від скромних своїх достатків, шле ліки дітям Чорнобиля, жертвовно допомагає згорьованій Україні – оце мені зрозуміло, оцей подвиг милосердя усіх нас хвилює і викликає вдячність.

Сподіваюсь, Ви не забули нашу розмову в Кремлівському залі, коли я кликав, умовляв Вас повернутись на Україну, щоб працювати для неї, адже все, що вона нам дала, нині є змога віддавати їй повністю, по-синівськи... Те, що було сказано Вам тоді, – то ж було сказано від душі, зі всією товариською довірою й приязню.

Певен і тепер: робити людям добро ніколи не пізно.

Ол. Гончар.

Серпень, 1992 р.

Конча” [4, с. 355–357].

Гончарові листи до Коротича, щоденникові сюжети, дійовою особою яких є цей поет, прочитали тисячі людей. Відповіді Віталія Олексійовича на звинувачення Олеся Терентійовича також дійшли до масового читача. Про покійного автора “Собору”, “Прапорноносців” колишній редактор журналів “Всесвіт” та “Огонёк” ні-ні та й згадає у своїх публікаціях, інтерв’ю. До чеснот Коротича слід віднести те, що він не воює з покійними, певне, добре усвідомлює, що квітатися з мертвими – річ не зі складних, та й гріх це великий. Можливо, така позиція й до честі того письменника, якого призабули читачі, який не на слуху, а може, Віталієві Олексійовичу просто ніколи цього робити, бо він захоплений справами, аж ніяк не пов’язаними з державобудівничими й націотворчими процесами. Для Коротича Україна не була й не є тим, чим вона була для Олеся Гончара. Незабутній патріарх нашої літератури спопеляв себе в ім’я збереження українського суверенітету, заради розквіту держави з понадтисячолітньою історією й багатющою культурою.

Насамкінець зауважимо, що діарійні записи Олеся Гончара, присвячені Віталієві Коротичу, листи до нього переповнені болем, тривогами, образами. У слові-відповіді – листах, інтерв’ю – адресанта мало тепла, бракує гідності, порядності. Завершуючи розповідь про багаторічні творчі взаємини між Олесем Терентійовичем Гончаром і Віталієм Олексійовичем Коротичем, хочеться поставити ту крапку, яку поставив у своєму не один раз цитованому нами дослідженні “Ніч без Олеся Гончара” Віталій Коваль: “Коротич, як метеор, відлетів з України і української літератури. І сліду не полишив. Навіть у довідниках. Став великим російським письменником, огоньковським” [5, с. 130]. А ще більше душа воліє доповнити сказане таким: Олесь Гончар навічно вписався в історію України, української літератури як мудрий і невтомний державотворець, великий син землі своєї, талановитий майстер слова, неоціненний доробок якого вічно шануватимуть нащадки, палкий оборонець і ревний захисник рідної мови.

Література

1. Бульвар: Еженедельник светской хроники. – 1998–2009.
2. Гончар Валентина. “Я повен любові...” (Спомини про Олеся Гончара) / В. Гончар. – К.: Сакцент Плюс, 2008. – 448 с.
3. Гончар Олесь. Щоденники: У 3-х т. / О. Т. Гончар; [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В. Д. Гончар]. – К.: Веселка, 2002–2004.
Т. 1 (1943–1967). – 2002. – 455 с.
Т. 2 (1968–1983). – 2003. – 607 с.
Т. 3 (1984–1995). – 2004. – 606 с.
4. Гончар О.Т. Листи / О. Т. Гончар; [упоряд. В. Д. Гончар, Я. Г. Оксюта]. – К.: Укр. письменник, 2008. – 431 с.
5. Коваль Віталій. Ніч без Олеся Гончара / В. Коваль // Київ: Журнал письменників України. – 2002. – № 1–2. – С. 119–131.
6. Літературна Україна: Газета письменників України. – 1969–2009.
7. Молодь України: Орган Центрального комітету ЛКСМУ. – 1988–1991.
8. Правда України: Орган ЦК Компартии Украины, Верховного Совета Украины и Совета Министров УССР. – 1968. – 3 апреля.
9. Родинний архів Олеся Гончара.